

Приклада народна творчість у проблемному контексті генетичної психології

Анотація. У статті здійснена спроба дослідити процес розвитку прикладної народної творчості у контексті генетичної психології (за С.Д.Максименком). Розглянуто аспекти «генетичної психології», проведено паралелі з розвитком народно-прикладної творчості. Звернена увага на творчі здібності особистості та народну культуру, яку можна трактувати як «творчі здібності народу». Стверджується, що витвори декоративно-прикладного мистецтва можуть слугувати ознакою ідентичності та самоідентифікації індивіда, передовсім самоідентифікації етнічної.

Ключові слова: генетична психологія, традиції, народно-прикладна творчість, етнофор, здібності, ідентичність, етнічна самоідентифікація, аксіологічний, семантичний та прагматичний напрямки генетичної психології (за С.Д.Максименком).

Annotation. An attempt to investigate the process of development of the applied folk work in the context of genetic psychology (after S. Maksimenko) is displayed in in the article. The aspects of "genetic psychology" are considered, parallels with development of the folk-applied work are conducted. Attention is covered to the creative capabilities of personality and folk culture that can be interpreted as "creative capabilities of folk". It is firmly proved that works of the decorative applied art can serve as the sign of identity and self-identity of individual, foremost self-identity of ethnic.

Keywords: genetic psychology, traditions, folk-applied art, ethnic person, capabilities, identity, ethnic self-identity, axiologic, semantic and pragmatic directions of genetic psychology (after S. Maksimenko).

Аннотация. В статье осуществлена попытка исследовать процесс развития прикладного народного творчества в контексте генетической психологии (по С.Д.Максименко). Рассмотрены аспекты "генетической психологии", проведены параллели с развитием народно-прикладного творчества. Обращено внимание на творческие способности личности и народную культуру, которую можно трактовать как "творческие способности народа". Утверждается, что произведения декоративно-прикладного искусства могут служить признаком идентичности и самоидентификации индивида, прежде всего самоидентификации этнической.

Ключевые слова: генетическая психология, традиции, народно-прикладное творчество, этнофор, способности, идентичность, этническая самоидентификация; семантическое, прагматичное, аксиологическое направления генетической психологии (по С.Д.Максименко)/

У всезагальній народній культурі важливу роль відіграє декоративне мистецтво – галузь, яка художньо-естетично оформлює матеріальне середовище, в якому живе людина. Найчастіше для визначення суті декоративно-прикладного мистецтва вживається назва «народне мистецтво», оскільки декоративно-прикладне мистецтво – це мистецтво широких мас, яке виникло в процесі трудової діяльності народу і нерозривно пов'язане з його життям і побутом. Декоративне мистецтво народилося і виросло з народної прикладної творчості. Виходячи з цього, вважаємо доцільним спробувати дослідити процес розвитку прикладної народної творчості у контексті генетичної психології (за С.Д. Максименком), оскільки саме «генетична психологія вивчає умови, ... коли виникає здібність... створювати художні образи» [3, с. 10], або художньо-естетично оформлювати матеріальне середовище, в якому живе людина.

Народне декоративно-прикладне мистецтво – продукт суспільної свідомості і суспільної діяльності. В народному мистецтві відбивалися риси первісної свідомості людини, міфологічний характер спілкування з природою.

На думку дослідника Є.А. Антонович: «Пам'ятки кожної конкретної епохи показують, як суб'єкти діяльності навчилися працювати з природними матеріалами і що з них виготовляти, як оперувати символами-знаками (в орнаментах), і що робило звичайні речі побутового призначення творами мистецтва» [1, с. 15].

На всіх етапах історичного розвитку твори народного мистецтва, залишаючись невід'ємною частиною матеріальної культури, водночас були важливою галуззю духовної культури народу. Основи художнього, духовного, естетичного невіддільні від утилітарного, оскільки їх єдність обґрунтовує глибоку життєву правду народного мистецтва [2, с. 101].

В різні історичні епохи, залежно від зміни соціальних формацій зазнавало змін і народне декоративне мистецтво. Однак завжди його визначальними рисами залишалися колективний характер творчості, спадковість багатовікових традицій. В історичному аспекті відбувався постійний процес відновлення і розвитку традицій, але принципи, особливості художньої форми у мистецтві народу зберігаються віками, традиції відбивають ту якість, яку ми називаємо класикою мистецтва.

Останнім часом в етнографічних та культурологічних джерелах активізувалась увага до висвітлення питань духовної культури, вираженням якої постає декоративно-прикладне мистецтво. У цьому плані становлять інтерес думки дослідників Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич стосовно аспектів умовного розмежування матеріальної і духовної культури, спеціальне виділення художньої культури на тій основі, що в останній відбувається процес злиття матеріальної, реальної форми і духовного змісту [1, с. 98]. «Килими, кераміка, одяг, тканини, вишивка і т. ін. є результатом як духовної, так і практичної діяльності людей. Матеріально виражені і несуть інформацію про композицію, орнамент, колорит тощо, яка зберігається в колективній пам'яті людей.

Декоративно-прикладне мистецтво охоплює і сферу знань, естетичні погляди, смаки, звичаєво-образові аспекти, етичні переконання тощо. Це одна з частин народної художньої культури» [2, с. 67].

Відбиваючи колективний світогляд, твори народного декоративного мистецтва позначені особистістю майстра. Колективна та індивідуальна творчість завжди перебувають у діалектичній єдності, доповнюючи і збагачуючи одна одну. [2, с. 114]. У зв'язку з колективним характером творчості віками кристалізувались творчі технологічні методи ручної праці, які вдосконалювались кожним наступним поколінням.

Постійно діяв метод навчання: вчитись працювати, як усі майстри, але при цьому зробити вироби краще від інших. Ручний характер праці давав змогу імпровізувати, творити неповторне, мати “свою руку”, “власний почерк”. Будь-яка інновація завжди залишалась у межах художніх традицій народного декоративного мистецтва – матеріал, техніка його обробки, характер виготовлення предметів, принципи і прийоми втілення образу. Вирішальну роль відігравали художні особливості сюжетних зображень, форми виробів, орнамент, виражені живописними, пластичними або графічними засобами [1, с. 202].

Сьогодні декоративне мистецтво – складне, багатогранне художнє явище. Воно розвивається у таких галузях, як народне традиційне (зокрема, народні художні промисли), професійне мистецтво і самодіяльна творчість. Ці галузі багатозмістовні і далеко не тотожні, між ними існують тісні взаємозв'язки і суттєві розбіжності, дослідження яких не становить нашої задачі.

Слід відмітити, що декоративно-прикладне мистецтво розглядається як важлива художня цінність, що виконує численні функції – пізнавальну, комунікаційну, естетичну та ін. [3, с. 78].

Крім того, на нашу думку, витвори декоративно-прикладного мистецтва можуть слугувати ознакою ідентичності індивіда. Етнофор може судити про себе

як про представника певного етносу завдяки знакам своєї національної належності. Саме вони, за С. Булгаковим, виражають сутність етносу: «національне є духовно-кровноспоріднений зв'язок» [2, с. 45]. Цю думку висловлював також і М. Вебер [2, с. 47].

На підтвердження цього положення, нагадаємо, що вперше Г. Сковорода поставив питання про культуру як окремий, незалежний від природи, символічний світ, у якому вищі цінності людського буття, все святе і божественне, розкриваються і побутують у символічній формі [1, с. 12].

Метою даної розвідки є теоретичний аналіз дослідження прикладної творчості під кутом зору генетичної психології. Завданням є визначення місця і ролі прикладної творчості в генезі розвитку етнофора.

«Призначення генетичної психології людини – вивчити умови, за якими вона у процесах перетворення змісту і форм своїх психічних явищ, станів свідомості і способів дій може досягти такого рівня досконалості психічних механізмів діяльності, коли виникне здібність здійснювати відкриття, винаходи або створювати художні образи. Тобто мета генетичної психології - знайти закономірності генезису вихідного змісту, недиференційованої чутливості людини, для створення механізмів творчості» (4, с.10). Саме народно-прикладна творчість підходить до визначення цього поняття, тому що саме в народній традиції, зафіксовані механізми творчості, які базуються на чутливості людини, налаштованій на рідну культуру.

Багатогранність поняття «генетична психологія» полягає в тому, що воно охоплює три більш-менш глибокі аспекти його змісту [4, с. 15]. Перший аспект змісту породжується діяльністю людей, якою вони повинні спочатку оволодіти, щоб потім продуктивно працювати, користуючись психічним її змістом для регуляції дій і вчинків.

З давніх-давен люди майстрували собі знаряддя праці, одяг, облаштовували житло і т. ін. Згодом їх праця удосконалювалась, стала виникати потреба в прикрашанні всіх речей, які виготовлялися.

«Другий аспект – сукупність знань, надбаних людством стихійно в процесі виробничої, культурної, державної та художньої діяльності. Це рівень надбань, одержаних без застосування наукових методів дослідження, можна назвати науковою мудрістю, або здоровим глуздом. В ході накопичення такого знання, люди прагнуть втілювати в певні логічні та смислові схеми, передаючи їх новим поколінням водночас з навчанням і вихованням» [4, с. 15]. З цього витікає, що прикладна творчість у вигляді накопичених знань в процесі виробничої та художньої діяльності детермінувала зразки в народну мудрість і все це передавалось з покоління в покоління разом з навчанням і вихованням у вигляді традицій.

І, нарешті, «третій аспект – породжується системою наукових знань, що створюється в результаті впровадження в психологію наукових методів дослідження... Основна риса цього змісту – планомірне, або програмоване виробництво нового знання» [4, с. 15]. Якщо розглядати прикладну народну творчість під призмою цього аспекту, то це погляд на неї з наукової точки зору, а саме аналіз з психологічного боку впливу прикладної творчості на людину і на її психічні процеси.

Розглядаючи народну прикладну творчість, потрібно зазначити, що це, в першу чергу, творчість, а за твердженням С.Д. Максименка: «творчість – це здібність людини бачити у світі те, чого ще в ньому немає, але, що може бути, коли людина докладе зусиль» [4, с. 32].

Розглянемо народну прикладну творчість ще з трьох різних напрямків (за С.Д.Максименком):

1 – аксіологічного – як вид загальнолюдського знання, що передує будь-якому науковому аналізу – засобу передачі досвіду із покоління в покоління;

2 – семантичного – знання про психіку, свідомість і діяльність людини – продукт наукового дослідження;

3 – прагматичного – це застосування психологічного знання про генезис психіки, свідомості і діяльності – засіб практичного застосування [4, с. 17].

Стосовно першого напрямку - аксіологічного – народна прикладна творчість виникала, розвивалась, удосконалювалась, вбирала краще і відсіювала гірше, відшліфовувалась і передавалась із покоління в покоління у вигляді традицій як в мистецтві, так і в житті народу.

Другий напрямок – семантичний – приховані, завуальовані, прикриті, зашифровані знання про значення тієї інформації, яка є в зразках народного прикладного мистецтва. Як ця інформація впливає на свідомість, діяльність і психіку людини – це і є продукт наукового дослідження.

Третій – прагматичний напрямок – засіб практичного застосування. Не зважаючи, що люди користуються в побуті предметами народно-прикладної творчості, ми вважаємо, що вироби народного мистецтва зберігаються і продовжують формування свідомості індивіда і групи, слугують самоіндифікації, збагаченню народної культури та примноженню світової культурної спадщини.

Тільки ретельне вивчення індивідуальної історії розвитку і виховання особистості може передбачати прогнозування цієї особистості. Так само і на соціальному рівні – ретельне вивчення індивідуальної історії країни, її культури може передбачити прогнозування розвитку цієї країни.

Відзначаючи особливості становлення та розвитку народно-прикладної творчості та народно-прикладного мистецтва, їх культурної еволюції, підкреслимо, що вони ґрунтуються на збереженні знань, надбанні нових і передаванні їх наступним поколінням.

Максименко С.Д. в своїй праці «Основи генетичної психології» акцентує увагу на здібностях. Якщо проаналізувати здібності, саме творчі здібності, можна стверджувати, що спрямоване формування асоціативних, логіко-символічних структур є важливою психологічною умовою розвитку творчих здібностей [4, с. 210], а творчість трактується як вища психічна функція, яка виникає і розвивається відповідно до спільних для всіх вищих функцій і законів [4, с. 206]. Це процес творчості на особистісному рівні.

Провівши аналогію і розглянувши творчість в більш широкому масштабі на соціальному рівні, на рівні народів, можна стверджувати, що саме народна культура є «творчими здібностями народу».

Всім добре відомо як важливо розвивати і плекати творчі здібності дитини. Так само важливо на суспільному рівні розвивати і плекати «творчі здібності свого народу». Якраз через народну творчість, і прикладну в тому числі, можливо здійснювати цей процес. Саме народна творчість – це та царина, в якій найкраще можуть розвинути творчі здібності дитини. Це і є взаємопроникний вплив, кровноспоріднений зв'язок (за Булгаковим) та «втілення накопичених знань... і передавання їх новим поколінням водночас з навчанням і вихованням» [4, с. 15]. Генезис культури досить складний і пов'язаний з історичним розвитком суспільства і окремого народу. Одночасно, є досить специфічними і культурні знання, які торкаються багатьох напрямків розвитку суспільства і їх впливу на формування етнофора.

Висновки:

Народне декоративно-прикладне мистецтво – продукт суспільної свідомості і суспільної діяльності, є похідним від народної прикладної творчості.

Витвори декоративно-прикладного мистецтва можуть слугувати ознакою ідентичності та самоіндифікації індивіда, передовсім самоіндифікації етнічної.

Прикладна народна творчість, згідно з генетичною психологією, постає як «втілення накопичених знань... і передавання їх новим поколінням водночас з навчанням і вихованням» [4, с. 15].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич – Львів : Світ, 1992. – 272 с.
2. Ганжа П.О. Таємниці українського рукомесла / П. Ганжа – К. : Мистецтво, 1996. – 124 с.
3. Зись А.Я., Ярошевский М.Г. Художественное творчество и психология / А. Зись, М. Ярошевский – М.: Наука, 1991. – 224 с.
4. Максименко С. Д. Основи генетичної психології: Навч. Посібник / С. Максименко – К. : НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
5. Максименко С. Д. Особистість: прогноз розвитку і життєвий шлях / С. Максименко // Психолог. - 2006. - N7 (лютий). - С. 5-10
6. Максименко С.Д. Особистість починається з любові / С.Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний та освітньо-методичний журнал. - 2004. - N9. - С. 1-8
7. Максименко С. Д. Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. Т.1 / С.Д. Максименко – К. : Форум, 2002. – 320 с.

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2011